

8. Михида С. Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2002. – 192 с.
9. Мірошникова Н. Найуживаніші літературознавчі методи аналізу художнього твору. Стисла характеристика // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – №6. – С. 11-13.
10. Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти): Зб. – К.: Фенікс, 2005. – 260 с.
11. Обертинська А. Основи теорії драми та сценарної майстерності: навч. посібник. – К., 2002. – 132 с.
12. Тарасюк Л. Конфлікт із самістю в романі Фр. Моріака “Місця за рангом” // Вісник Львівського університету. – Серія філол., 2004. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 259-264.

Анотація. У статті проаналізовані існуючі методики аналізу конфліктів у сучасних гуманітарних науках. Визначаючи перспективи для подальших досліджень у цьому напрямку, запропоновано знайти компроміс у створенні єдиної методики, яка узагальнювала б досвід попередників і відповідала б вимогам об'єктивно орієнтованого моделювання.

Ключові слова: художній конфлікт, моделювання, метод дослідження.

Summary. The article reviewed existing methods of analysis of conflicts in the modern humanities. Determining the prospects for further research in this direction was suggested to find a compromise in the creation of a unified methodology, which would experience uzahalnyuvala predecessors and meet the requirements of objective-oriented modeling.

Key words: artistic conflict, modelization, method of research.

УДК 811.161.2'373'8: 821.161.2

Бласюк В.В.

МОВНІ ЗАСОБИ ЗАПАХОВОЇ КАРТИНИ СУЧАСНОГО МІСТА І СЕЛА У НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Мова залишається всеосяжним засобом втілення надбань пізнавальної, науково-художньої діяльності людини, народу. З одного боку, письменник розбудовує національну мову, виявляє її приховані здатності, і його словник з авторськими “прирощеннями” смислу ніби протистоїть понятійному значенню багатьох загальноживаних слів і словосполучень, з другого – видобуваються ці “прирощення” з тієї мови, якою пише письменник. Свіжість, нетрафарентність використання мовних засобів у майстра слова завжди поєднується з глибиною проникнення в загальні потенції мови [5, 17]. Здається, що мова виробила надзвичайно мало засобів для віддзеркалення світу запахових відчуттів людини, проте письменники віднаходять в її глибинах необмежені можливості для змалювання вражень та уявлень, які формуються у свідомості як окремого індивіда, так і народу загалом. “Слова з семою “запах” беруть участь не лише в процесі мовного кодування ситуацій ольфакторного сприймання, але й виступають культурно значущими орієнтирами, що сприяють пізнанню навколишньої дійсності” [4, 15].

Метою статті є виявлення ольфакторних образів, що визначають специфіку сприймання сучасною людиною міста та села. Увага акцентується на мовних конструкціях з семою “запах”, які відбивають процеси урбанізації.

Запахи для людини втратили свої первинні функції – орієнтацію в просторі та продовження роду. “Люди вилучають із запаху лише невеличку частину тієї інформації, яка доступна тваринам” [1, 54], але їм притаманна асоціативність мислення, здатність поєднувати речі різного походження, уміння творити абсолютно нові образи.

Природі відомо мільйони запахів, що виділяються рослинами, тваринами, людьми, хімічними елементами тощо, але є ще більше запахів, що існують тільки у свідомості людей та акумулюють у собі складні поняття та слова-символи. Так створюється ольфакторна картина світу.

Одоративні характеристики та номінації часто приписуються таким абстрактним поняттям, як любов, ненависть, дитинство, Батьківщина. О. Левінсон виділяє так звані “великі” й “малі”

запахи. До “великих” запахів він зараховує запахи рідної домівки, малої Батьківщини та країни загалом. “Ці запахи служать в літературі (і в житті!) для того, щоб, по-перше, показати місце і час дії, а, по-друге, соціально прив’язати героя” [3, 17].

Для української культури традиційним є образ села, яке за словами В. Кононенка, заслуговує в українців високої оцінки. У Т. Шевченка, наприклад, воно милує око, притягує до себе красою хаток і вишневих садків [2, 62]. Розлогі описи села подибуємо і в інших українських класиків. Прозаїки ХХІ століття менше звертаються до тематики села, зокрема сучасного. Новітня людина майже не асоціює свого існування з краєвидами та запахами сучасного села, що є результатом процесів урбанізації. Одоративні описи стосуються подій минулих часів: *“Від села цього ще пахло свіжоструганими дошками і димом, який дають ще невипалені печі, обсушуючи ще не просохлі дерев’яні стіни в хатах, а також запахи їжі, готованої переважно на подвір’ях у літніх печах. Запах свіжого хліба, коров’ячого і кінського гною, запах курей і собак”* (Ю. Покальчук); *“Зненацька почув голоси, хрускіт гілки під чиеюсь ногою, заговорили діти, забрянчали при колодязях відра, дівчата в довгих спідницях і квітчастих хустках клали на плечі гнуті жовті коромисла, чийсь руки різали хліб грубими пухкими скибами, пахло димом, доброю стравою, пересохлим сіном...”* (Н. Бічужа).

Тут спостерігаємо нанизання запахів тваринного та рослинного походження, що є традиційним для українського етносу. Ольфакторна картина села є не лише способом повнішого змалювання мегаобразу, а й одним із засобів стилізації під народний епос. “Мовні компоненти національно-культурної орієнтації невід’ємні від контекстів, у яких відбивається світ українства; більше того, часто-густо ці елементи визначають характер словесного оточення, стають ключовим, стрижневим складовим художніх творів [2, 41].

Підтвердженням думки В. Кононенка про те, що українці позитивно ставляться до села, є той факт, що описи сільської хати з її традиційними запахами, викликають, здебільшого, позитивні емоції: *“Хата розтанула, як грудка цукру в молоці. Я могла б ніколи не дізнатися, що вона – існує. Із запахом сушених фруктів, смаком кукурудзяної каші – токана, із цією бабусею – суворою та самотньою”* (І. Роздобудько); *“В хаті було темно, холодно і пахло м’яткою. Але Соломійці там сподобалося”* (Т. Зарівна).

Природні запахи хат часто не відзначаються гедоністичним спрямуванням, але і не викликають відрази, як це можна побачити при описі міських квартир: *“У комірчині, куди увійшов Андрій, пахло поточеним шашелем деревом і квашеною капустою”* (М. Дзюба); *“Він опинився біля дверей. Побачив те, що колись звалося клямкою ... і двері відчиняються, і ти вже в темних сінях, де пахне глиною і мишаками, а тоді ще одні двері іще одна клямка, і ти нарешті в хаті, де все, як було сто і двісті років тому”* (П. Загребельний).

Повернення до свого коріння, до села, здатне зцілювати сучасну людину, навіювати приємні спогади з дитинства або ж відновлювати генетичну пам’ять: *“На веранді духмяно пахли сухі трави, на розстелених старих газетах лежали горіхи, зі стіни звисали низки грибів. Я всотувала звуки й запахи, мов губка. Вони були новими, незвичайними, цілющими, як ліки”* (І. Роздобудько); *“Усе, про що я міг би згадати, залишилося по той бік життя і схоже на останні кадри з фільму Тарковського “Соляріс”: будинок у саду посередині стуманілого океану, батько, який підрізує гілля дерев, пес Салтан, солодкий дим над мідною мискою, у якій вариться вишневе варення...”* (І. Роздобудько).

Переходом між ольфакторною картиною села та міста є опис околиць великих мегаполісів, які вже відчули на собі вплив цивілізації, проте ще зберігають природні запахи трав, дерев, тварин. Часто це поєднання є доволі гармонійним: *“Вуличка вибігала з міста; пахло травами, які не розрізнити й не назвати. Вітер покірним псом лягав спочити в тих пахощах, а потім знову зривався, немов намірився когось наздогнати”* (Н. Бічужа); *“Галя любила Хуторівку – по асфальтових пішохідних доріжках її пагорбів, у хмарках квіткових та трав’яних пахощах крокувати було особливо легко”* (Г. Вдовиченко).

Помічаємо доволі складні стосунки сучасної людини з містом. З одного боку, – це природне середовище її існування, її мала Батьківщина, а з іншого – відчувається певний дискомфорт через сусідство великої кількості людей, машин, “агресивність” чужих запахів. Міські запахи можна класифікувати так:

- рослинні запахи, аромати їжі та напоїв;
- людські запахи (піт, сеча, парфуми тощо);
- запахи міських квартир (власних та винайманих);
- запахи під’їздів, вулиць, кварталів;
- запахи громадського транспорту (метро, тролейбуси, трамваї, автобуси, потяги);
- запахи закладів громадського харчування, адміністративних установ, магазинів тощо.

В одоративній складовій урбанізованої культури виокремлюємо рослинний компонент, який виявляється рідше (у порівнянні з сільською культурою). Міста переважно асоціюються з

ароматами акацій, каштанів, лип: *“Вулиця зустріла різким запахом мокрого асфальту та мокрою молодого липового листя. Щойно пройшла злива”* (Г. Вдовиченко); *Бузкові сутінки насунулися з-за гір, сонце швидко пірнуло за горизонт і на містечко попливли потоки неймовірних пахоців, які вдень були зовсім не відчутні. Аромат нічних фіалок змішувався з іншим – соковитим запахом, який йшов від мангалів та величезних казанів з пловом”* (І. Роздобудько); *“А вони прогуляли просто так, тільки тому, що розквітли каштани, заповнивши вулицю нестерпним ароматом і весняне хмільне вино бурлило у їхніх жилах”* (Г. Вдовиченко); *“Краще б мені ніколи не бути в Парижі! Я бачу його – і не можу доторкнутися, я дихаю і захлинаюся смородом, що тхне від тих десятих в штатському, незважаючи на божевільний запах акацій, парфумів та аромату, що випливає з кондитерських* (І. Роздобудько); *“Довго думаєте побути у нашому місті? – доносилося до Шукіса, коли він дивився услід Шурі, що разом з його приятелем віддалялася углиб парку, де весняним ароматом бував непроглядний бузок”* (О. Жовна).

Невід’ємним компонентом запахової картини сучасного міста у творах майже всіх сучасних письменників є аромат кави. Ще на початку ХХ століття лише декілька європейських столиць асоціювалися з цим запахом, але зараз традиція вживання цього напою настільки поширилася в сучасному суспільстві, що стала типовим явищем: *“Південне містечко зустріло ароматом кави та меду, криком чайок, різнобарв’ям та гамором ринку. Але головнішим, зрозуміло, було море!”*; *“Після дев’ятої вечора вулиці ще більше пахнуть кавою, до її аромату домішується запах акацій, від якого голова йде обертом* (І. Роздобудько).

Запахи квартири – це запах рідної домівки, за умови, що квартира є власною. Квартири, які доводиться винаймати, сприймаються часто з негативним підтекстом. У людини, яка проживає в таких квартирах, немає відчуття перебування вдома. На запаховому рівні повсякчас відчувається нашарування чужих ароматів, що людина не завжди позитивно сприймає: *“Мене нудило від неї, від високих похмурих кімнат, у яких ніколи не бувало сонця, від затхлого повітря, старого одягу, запаху цвілі, нафталіну і ще чогось такого, що буває лише в старому домі зі старою власницею”* (О. Жовна); *Перед внутрішнім зором знай прокручувало моє “кіно”. І двері вхідні, що ніяк чомусь не хотіли відчинятися. І чужий запах, який одразу ж почула в коридорі: різкі парфуми, – з викликом і загрозою”* (Л. Таран).

О. Левінсон на основі психологічного експерименту робить висновки про розмежування запахів чужого та власного дому. В інтерв’ю більшість респондентів відповіли, що знають запах власного дому, хоча відчувають його тільки після тривалої відсутності в ньому. В утворенні запаху дому беруть участь багато факторів. Це запах матеріалів (дерево), фарб (підлога, стіни), тканин (одяг, штори), різноманітні речовини, що зберігаються в квартирі, запах газу, хлору тощо. В чужому домі відчувається запах туалету, улюбленої кішки-собаки, тютюну, їжі, яку вони готують, яку їдять, зберігають та викидають. За запахом не важко визначити статус сім’ї. Інколи навіть можна безпомилково з’ясувати національність господарів. А якщо докласти зусиль, то – кількість і вік мешканців, їх смаки в їжі, звичаї щодо догляду за собою, достаток та особливості взаємин. Усе це віддзеркалюється в запахові дому [3, 11].

Аналізуючи запахи можна зрозуміти: людина відчуває себе вдома щасливою, чи ні. Навіть запах звичайної їжі викликає абсолютно протилежні емоції, які залежать від внутрішнього стану особи: *“Але ти ненавидиш своє помешкання, воно викликає в тебе дивне бажання деінде народитися вдруге, щоб ніколи не чути цього смороду порожньої равликової хати, не бачити цих рожевих стін у крапинку, не торкатися до залізних клямок і до білої ковдри...”* (Т. Малярчук); *“Допоки з кухні пахло голубцями, тушеною капустою і холодцем, вона розпустила косу і крутилася біля дзеркала, котре було прибите зависоко і змушувало ставати на дідів коротенький стільчик”* (Т. Зарівна); *“В кухні смердить печеними курячими крильцями. Я все думаю, що так, напевно, пахнуть обрізані крила ангелів”* (Т. Малярчук).

Негативну гедоністичну оцінку більшість городян дають під’їздам, у кращому разі, – вона є нейтральною, наприклад, асоціюється із запахом дерева, але не зустрічаємо прикладів, коли під’їзд сприймається як частина власного дому-фортеці: *“За нашими дверима – прольот сходової клітки, що пахне гнилою капустою, котячою сечею і старістю вбогих бабусь, котрі цілі дні проводять у черзі за молоком і мороженою рибою, а ввечері рано гасять світло і незримо дивляться в стелю, наче вже вмерли”* (Г. Пагутяк); *“Квартира трохи холодна, з виглядом на новобудови, сусіди – шизофреніки, але дурниця, вони про нас думають те саме. На коридорах тхне сечею і невмитістю, біля під’їзду дурні діти виривають з корівням посаджені нами чорнобривці”* (Т. Малярчук); *“Потім ті, хто побачив справжню Західну Європу, могли порівняти справжні західні містечка з пошарпаним підгнилим Львовом і вічним запахом дерева у львівських під’їздах і арках, які львів’яни іменують вкрай незвичним для киян словом “брама”* (С. Кононенко).

Невід’ємною частиною урбаністичної культури є кав’ярні, ресторани тощо. Через призму запахів можна передати статус закладу громадського харчування, ставлення людини до нього.

Вишукані ресторани та затишні кафе переважно асоціюються з вишуканими запахами смачної кухні, дорогих напоїв, міцної кави тощо: *“... А тут ціла вулиця, на якій ресторани щільно туляться один до одного. І тут багато різних запахів. А на запахи я реаую, як мисливський пес”* (І. Роздобудько). Але якщо людині доводиться потрапляти в середовище, нетипове для її внутрішнього світу, вона починає відчувати дискомфорт, місто “давить” на неї чужими запахами: *“Це був жах не менший від попереднього, сидіти в цій мерехтливій ямі, в цьому пересмаженому м'ясиві запахів, серед невідомих йому людей, слухати, як вони слідом за магнітофоном незграбним хором тягнуть “а я нашол другу” – і нічого не бачити* (Ю. Андрухович); *“Найближчим часом ми втечемо з цього міста... Як по правді, то і нема, що серйозно покидати, крім нудьги, насадженої відповідальності і смердючих забігайлівок, де ми неодноразово пробували сховатися”* (Т. Мальярчук); *І під час деяких рухів чи під час розмови від обох неслися ще якісь запахи, а саме те асорті ароматів, що панує у прокуреному пивному погребі...”* (О. Жовна).

Особливе місце в ольфакторній картині сучасного міста, а до того ж мегаполісу, відіграє громадський транспорт, де поєднуються сотні людських запахів, ароматів їжі, напоїв, бензину, газів тощо: *“Переповнений сподіваннями спраглий перон, що зібрався було вдихнути вологу, лише якось невпевнено, нервово зітхнув, і від цього над парким асфальтом підвівся і застиг запах розлитого пива, липкого лимонадного кіоску і брудних запиленних вагонів з туалетами, не зачиненими п'яними провідниками. Від'їжджаючи та провожаючи вдихали той запах і обличчя їхні були сонні і бридливі”* (О. Жовна); *“... Поки триває заколисуючий перестук вагонних коліс, ти ще готовий приймати правила гри і витримувати цей обмежений простір, вимушене сусідство незнайомих людей, нові запахи та інфернальне світло, але варто потягові затриматися на опівнічному полустанку, як пекельна тиша, розріджена похропуванням із верхньої полиці та дитячим скигленням в сусідньому купе, змусять тебе зірватися на ноги...”* (Іздрик).

Місто приховує у собі мільйони різних запахів, приємних та неприємних, інтенсивних та ледь чутних, таких, що легко розрізнити з-поміж інших та незрозумілих. Запах ліків ми асоціюємо з лікарнями, сірку пов'язуємо з промисловістю тощо. Своє одоративне обличчя мають практично всі установи, організації, заводи, фабрики, школи, дитячі садки, притулки – все те, де щодня доводиться бувати сотням людей: *“Десь у вбогому притулку з вицвілими стінами і витертим лінолеумом, у запаху цвілі доживає віку людина, відчужена від природи, яка є нашим лікарем і нашою матір'ю”* (Т. Пагут'як); *“Артур уявив собі райцентрівську лазню з облупленим кахлем.. (чого лише вартувала ця суміш запахів – дусту, господарського і дьогтевого мила) – а там і метушливу зграю роздягнутих відьом...”* (Ю. Андрухович). Різноманітні запахи панують на ринках: *“Вітер знову повернувся, мабуть, він гайнув був щойно на старий тбіліський базар, бо сплуталися, перемішалися усі запахи, зникла духмяна чистота вільних гірських трав, і ніздрі забивав спогад про зелену шкоринку не визрілого ще мандарину, про гарячу міцну каву й траву кіндзи й барбарису, а також про великі зубці квашеного часнику, й гостроту пікемалі і солодкий смак дині та винограду”* (Н. Бічужа); *“Ніс відразу ж уловлює особливий запах: так пахне в зоопарку, а ще у м'ясних рядах базару літньої днини”* (І. Роздобудько).

Отже, в мові сучасної української літератури віддзеркалена запахова картина міста та села, Запахи людей, тварин, рослин, хімічних речовин творять єдиний ольфакторний образ великого міста, де людина не завжди комфортно себе почуває. Через вплив урбаністичної культури, значно зменшилася кількість звернень сучасних письменників до толь факторної складової села.

Список використаних джерел

1. Захар'їн Д. Ольфакторная коммунікація в контексте русскої історії / Д.Захар'їн // Культурні практики в ідеологічній перспективі. Росія, XVIII – початок ХХ століття. – Вип. 3 (11). – М. : ОГИ, 1999. С. 54-70.
2. Кононенко В. Рідне слово : [підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів] / Віталій Кононенко. – К.: Богдана, 2001 – 303 с.
3. Левинсон А. Повсюду чом-то пахне / А.Левинсон // Аромати і запахи в культурі. – Книга 2. – М. : Нове літературне обозрення, 2003. – С. 7-40.
4. Павлова Н.С. Лексика с сімей “запах” в мові, речі і тексті : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Н.С. Павлова. – Екатеринбург, 2006. – 19 с.
5. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара / Надія Миколаївна Сологуб. – К.: Наукова думка, 1991 – 138 с.

Анотація. Проаналізовано мовні конструкції, які використовуються для позначення таких складних абстрактних понять, як запах міста, села. Увагу акцентовано на запах рідної

домівки, що подається через призму внутрішнього світу людини. Фактичним матеріалом для аналізу слугували твори сучасної української прози.

Ключові слова: ольфакторний образ, сема “запах”, запахова картина, урбаністична культура.

Summary. Linguistic constructions which are used for denotation of such difficult abstract concepts are analysed, as a smell of city, village. Attention is accented on the smell of paternal house which is given through the prism of the internal world of man. Actual material works of modern Ukrainian prose served as for an analysis.

Keywords: smell appearance, sema “smell”, smell picture, urbanism culture.

УДК 821.161.1+821.162.1].091

Волковинська І.Т.

ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТОНІКИ П'ЕС М. ГОГОЛЯ ТА Ю. СЛОВАЦЬКОГО

Творча спадщина М. Гоголя (1809–1852) та Ю. Словацького (1809–1849) має потенційні можливості стати привабливим об'єктом синхронного аналізу. Так само, як це сталося з вивченням постатей А. Міцкевича (1798–1855) та О. Пушкіна (1799–1837). Доцільність проведення синхронного аналізу авторських особистостей М. Гоголя та Ю. Словацького, їхніх творів посилюється типологічно схожими фактами життя та творчості цих письменників. Зрозуміло, “що на часткових збігах не годиться будувати ширші узагальнення” [3, 563], тому звернемо увагу на деякі факти зближення постатей М. Гоголя та Ю. Словацького в історично-часовому та типологічному аспектах, що й може стати відправним пунктом деталізованого синхронного аналізу.

Початок життєвого шляху М. Гоголя та Ю. Словацького пов'язаний з Україною. Обидва письменники народилися на українських теренах (один на Полтавщині, другий – на Волині). Обидва – вихідці з інтелігентних сімей, в яких панувала духовно-творча атмосфера. Обидва навчалися в престижних навчальних закладах: М. Гоголь – в Ніжинському лицей, Ю. Словацький – у гімназії та університеті в м. Вільно. Обидва розпочинали творчий шлях здобутками, які за тематикою та поетикою є пов'язаними з українською культурною традицією. Читацький успіх М. Гоголю забезпечила збірка “Вечори на хуторі біля Диканьки” (1831-1832), “перший відомий дослідникам твір, який Словацький призначив до друку, – “Українська думка”. Найбільш зріла поезія віленсько-кременецького періоду, написана в 1826 році, “Українська думка” побудована на українському матеріалі” [6, 13].

Наведені факти допомагають переконатись в тому, що “в явищах, які зіставляються, проглядається подібність засад, системність, що відбивається в ідейно-художніх *структурах*. У такому разі типологічний підхід не тільки обґрунтований, але й доконечний” [3, 563]. Умотивованість порівняльно-типологічного аналізу результатів літературно-творчої діяльності М. Гоголя та Ю. Словацького особливо посилюється в жанрологічному аспекті.

У творчій спадщині М. Гоголя та Ю. Словацького вагоме місце займають драматичні твори, оскільки обидва письменники покладали значні надії на те, що літературно-драматургічними засобами можна буде ефективніше впливати на соціум, спонукати людство до морального відродження. Асоціативно доречним в цьому випадку є слова Є. Замятіна про Ф. Сологуба: “З нього розпочинається нова глава в російській прозі” [5, 259]. Так само можемо проголосити тези: з М. Гоголя розпочинається нова глава в російській драматургії, а з Ю. Словацького розпочинається нова глава в польській драматургії.

Успішне вивчення драматургії М. Гоголя та Ю. Словацького, плідне розуміння художніх таємниць їхніх п'ес є можливими лише завдяки аналізу поетики та різноманітних проявів беззастережних взаємозв'язків між архітектонікою творів та внутрішньою організацією художньої реальності в них.

Передусім архітектонічні особливості виявляються у впорядкуванні частин твору, що позначають особливості розгортання стрижневої дії. Класицистична практика відстоювала необхідність чіткої симетрії, у відповідності до якої “два перших і два останніх акти